

Зміст:

1. Вербіцька М. В.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА НЕПОВНОЛІТНІХ ДІТЕЙ.....3-11

2. Сапейко Л. В.

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДІТЕЙ.....12-16

3. Зілковська Л. М., Черненко В. А.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ З БАТЬКІВ, ДІТИ ЯКИХ БУЛИ УСИНОВЛЕНІ.....17-24

4. Єфременко В.В.

СТОРОНИ У СПРАВАХ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДІТЕЙ.....25-31

5. Чундак М.В.

СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ В ПОРЯДКУ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ НОРМ.....32-38

Вербіцька М. В.

к.ю.н., доцент кафедри
правового регулювання економіки
і правознавства юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА НЕПОВНОЛІТНІХ ДІТЕЙ

Стаття присвячена дослідженню правової природи аліментів на неповнолітніх дітей. Проаналізована судова практика щодо стягнення аліментів. З'ясовано основні проблеми, пов'язані зі стягненням аліментів, і запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: аліментні зобов'язання, неповнолітні діти, злісне ухилення від сплати аліментів, платник аліментів, дохід платника.

Статья посвящена исследованию правовой природы алиментов на несовершеннолетних детей. Проанализирована судебная практика по взысканию алиментов. Выявлены основные проблемы, связанные с взысканием алиментов, и предложены пути их решения.

Ключевые слова: алиментные обязательства, несовершеннолетние дети, злостное уклонение от уплаты алиментов, плательщик алиментов, доход плательщика.

The article is devoted to research the legal nature of child support for minor children. The jurisprudence regarding alimony is analyzed. The main problems associated with the recovery of maintenance are found out and solutions are proposed.

Keywords: alimony obligations, minor children, willful evasion of payment of alimony, maintenance payer, the income payer.

Постановка проблеми. Реаліями сьогодення є неповні сім'ї, а також далеко не завжди добросовісні батьки, які інколи уникають від своїх обов'язків щодо дітей, у тому числі майнових. На захисті порушеного права дитини стоять Сімейний кодекс України, інші нормативно-правові акти в сфері сімейного законодавства, а також правосуддя. Проте, як свідчить судова практика, інколи присудження аліментів на неповнолітню дитину пов'язане з колом проблем, які доводиться вирішувати позивачу та судді. Саме на їх аналіз, з'ясування шляхів вирішення та забезпечення ефективного захисту неповнолітніх дітей спрямоване наше дослідження.

Стан дослідження. Окремі аспекти правового регулювання аліментних правовідносин досліджувалися у роботах В. Антошкіної, Г. Богданової, Е. Ворожейкіна, І. Грішина, Н. Єршової, І. Жилінкової, О. Кудрявцевої, Г. Клімова, Н. Осіпова, С. Фурси, Є. Фурси, М. Штефана, Ю. Червоного та інших. Свої дисертаційні дослідження питанню судового захисту прав неповнолітніх у цивільному процесі, у тому числі щодо стягнення аліментів, присвятила Л. Кондратьєва, питанню аліментних

правовідносин в Україні – Л. Афанасєва. Проте станом на сьогодні залишаються невирішені проблеми у цій сфері, які потребують подальшого вивчення.

Метою цієї статті є системний аналіз інституту аліментних зобов'язань, а також напрацювання на цій основі практичних рекомендацій правозастосовним органам.

Виклад основного матеріалу. Зобов'язок батьків утримувати своїх дітей виникає з моменту їх народження і зберігається до досягнення ними повноліття. Відповідно до ч. 1 ст. 199 Сімейного кодексу (далі – СК) України якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу.

Аліментні зобов'язання батьків і дітей поряд з аліментними зобов'язаннями подружжя належать до аліментних зобов'язань першої черги, оскільки зазначені особи зобов'язані надавати утримання одне одному незалежно від наявності у них інших родичів (аліменти другої черги – зобов'язання щодо взаємного утримання баби, діда, внуків, братів, сестер, третьої черги – аналогічні зобов'язання мачухи, вітчима, падчерки, пасинка, вихователя і вихованці, є додатковими (субсидіарними)) [1, с. 266].

Аліменти на неповнолітню дитину (від лат. *alimentum* - харчування) – це кошти на утримання дитини, які присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі.

Підставою виникнення аліментного правовідношення є сукупність наступних фактів:

- 1) кровне споріднення між батьками і дітьми, засвідчене в установленому законом порядку, або інші юридично значущі зв'язки між ними (наприклад, усиновлення);
- 2) вік особи, яка має правовий статус дитини.

На наш погляд, рішення суду про стягнення аліментів є вже наслідком наявності сукупності вказаних фактів та недотримання батьком (матір'ю) обов'язку щодо утримання дитини.

Визначення доходу матері, батька, у частці від якого присуджуються аліменти, врегульовується Постановою КМУ від 26.02.1993 р. № 146 «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб». Відповідно до цієї Постанови утримання аліментів з працівників провадиться з усіх видів заробітку і додаткової винагороди як за основною роботою, так і за роботою за сумісництвом, в тому числі з допомоги по державному соціальному страхуванню, допомоги по безробіттю, одержуваної пенсії (за винятком надбавок до пенсії, що виплачуються інвалідам першої групи на догляд за ними, державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства), стипендій, доходів від підприємницької діяльності, фермерських господарств, кооперативів, об'єднань громадян, а також доходів, що припадають на частку платника аліментів від присадибної ділянки або підсобного господарства, усіх видів заробітку, одержуваного адвокатами за роботу в юридичних консультаціях, плати, отриманої за передачу в оренду земельної ділянки або земельної частки (паю), інших видів заробітку.

У той же час слід наголосити, що, як свідчить судова практика, саме визначення доходів потенційного платника аліментів є чи не найбільшою проблемою для позивача та суду. Нескладно визначити вказані доходи, якщо відповідач працює в бюджетній сфері, отримує пенсію тощо. Однак в інших випадках, зокрема, коли платник аліментів – підприємець, дуже важко об'єктивно оцінити реальний рівень доходів громадян України, оскільки часто трапляються випадки, коли відомості про

доходи ними приховуються, довідки про заробітну плату не відповідають дійсності, процвітає в Україні й офіційно незареєстрована праця.

Саме тому, проєктанти СК України відійшли від правила, що мало місце у Кодексі про шлюб та сім'ю, який йому передував, щодо встановлення чітких відсоткових часток заробітку чи доходів платника аліментів ($1/4$ – на одну неповнолітню дитину, $2/3$ – на двох неповнолітніх дітей, $1/2$ – на трьох і більше). І згідно СК України частку заробітку (доходу) матері, батька, котру стягуватимуть як аліменти на дитину, суд визначає кожного разу індивідуально. В окремих випадках, передбачених ст. 184 СК України, суд може визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі.

Однак вказані зміни у сімейному законодавстві, якщо говорити відверто, мало змінили вказану ситуацію. По-перше, ведучи мову про судову практику щодо стягнення аліментів, неможливо не відзначити той факт, що зазвичай судді не використовують диспозитивність норм СК України щодо можливості встановлення розміру аліментів в кожному конкретному випадку індивідуально, а вважають за простіше йти уторованою колією та призначати аліменти у відсотках, які були встановлені ще Кодексом про шлюб і сім'ю. Хоча, наприклад, чому, якщо платник аліментів має високий дохід, не має інших утриманців, крім малолітньої дитини, не страждає на фізичні захворювання, він не може сплачувати на утримання своєї дитини, скажімо не $1/4$, а $1/3$ своїх доходів? Оскільки Україна є країною континентальної правової сім'ї, а не прецедентної, нема підстав, чому судді не можуть вийти за вказані усталені рамки.

Про це ж йдеться в Листі Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції від 21.09.2010 р. № 25-32/219, у якому відзначається, що конкретна частка заробітку (доходу) матері, батька (платника аліментів), яка буде стягуватися як аліменти на дитину, у кожному конкретному випадку визначається лише судом. Суд може присудити одній дитині аліменти у будь-якій частці від заробітку (доходу) з врахуванням обставин, визначених статтею 182 СК України. Предметом доказування у справі про стягнення аліментів є розмір частки, вимогу про стягнення якого ставить позивач.

По-друге, зазвичай, позивач у суді не може довести, що відповідач має значно більші доходи, ніж ті, які він декларує. Як правило, з даного приводу письмових доказів позивач взагалі надати не може. Тут слід відзначити, що будь-яку інформацію про доходи відповідача, зокрема, в органах Державної податкової служби України, позивачу отримати доволі важко. Доводиться звертатися до суду з клопотанням про отримання даної інформації судом. А відповідно до останніх змін до Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України, якщо особа, яка бере участь у справі, звертається до суду з клопотанням про забезпечення доказів, то вона повинна разом з таким клопотанням подати документ про сплату судового збору, який відповідно до Закону України «Про судовий збір» в даному випадку складає 0,1 відсоток розміру мінімальної заробітної плати (у 2013 році – 114,7 грн.). І це в той час, коли позивачі, які звертаються до суду з позовом про стягнення аліментів, за подання такої позовної заяви від сплати судового збору звільняються. Щоб не сплачувати вказаний судовий збір, до суду слід звертатися з клопотанням не про забезпечення доказів, а про їх витребування.

Витребування доказів є одним із способів їх забезпечення. Однак слід пам'ятати, що клопотання про витребування доказів може подаватися лише до початку розгляду справи по суті (ч. 1

ст. 137 ЦПК). Особа, яка заявляє клопотання про витребування доказів, обов'язково має долучити до нього відомості про неможливість отримання таких доказів особисто. Якщо ж таких відомостей особа подати не може, то їй доведеться звертатися до суду з клопотанням про забезпечення доказів.

Якщо ж потенційний платник податків свої доходи офіційно не декларує, то вся процедура, передбачена для захисту майнових інтересів неповнолітніх дітей фактично зводиться нанівець, оскільки стягнути з нього частку від реальних доходів майже неможливо.

Якщо ж у платника коштів нема взагалі доходів (зокрема, він так декларує), дитині відповідно до Постанови КМУ від 22.02.2006 р. № 189 «Про затвердження порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме» призначається тимчасова державна допомога в розмірі 30% прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку, який встановлюється Законом про бюджет.

Зокрема, Закон України «Про бюджет на 2013 рік» у ст. 7 встановлює у 2013 році прожитковий мінімум на дітей віком до 6 років: з 1 січня - 972 гривні, з 1 грудня - 1032 гривні; дітей віком від 6 до 18 років: з 1 січня - 1210 гривень, з 1 грудня - 1286 гривень.

Провівши нескладні арифметичні підрахунки можна встановити, що у вищеописаному випадку дитина віком до 6 років отримає 291,6 – 309, 6 грн., а дитина віком від 6 до 18 років – 363 – 385,8 грн.

Таким чином, отримуємо наступний факт: якщо платник аліментів приховує від держави свої прибутки і доходи і в той же час є недобросовісним батьком чи матір'ю неповнолітньої дитини, хоча при цьому й має високий життєвий рівень, дитині залишається близько 300-400 грн. соціальної допомоги, тобто існування на межі бідності. Загальновідомо, що вказана сума не може забезпечити дитині достатній життєвий рівень. Тобто матеріальне забезпечення дитини повністю лягає на плечі того з батьків, з ким дитина проживає.

Таку ж допомогу буде призначено дитині якщо рішення суду про стягнення аліментів із одного з батьків не виконується у зв'язку з ухиленням від сплати аліментів (цей факт має бути підтверджений довідкою виконавчої служби про невиконання рішення суду протягом 6 місяців і більше до дати звернення по допомогу); якщо один із батьків перебуває під арештом, слідством, на примусовому лікуванні, в місцях позбавлення волі, визнаний недієздатним або перебуває на строковій військовій службі; якщо місце проживання платника аліментів не встановлене.

Доцільно також зауважити, що ч. 4 ст. 183 СК України передбачено, що у випадку, якщо після збільшення встановленого законом мінімального розміру аліментів на дитину розмір аліментів, визначений судом у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини, буде меншим, ніж мінімальний розмір аліментів, передбачений ч. 2 ст. 182 СК, одержувач аліментів має право звернутися до суду з позовом про відповідне збільшення розміру аліментів до платника аліментів.

Таким чином, вказівки стосовно розміру аліментів, які можуть бути стягнені на неповнолітніх дітей, що містить нині чинне українське законодавство, стосуються наступних аспектів. Відповідно до ст. 70 Закону України «Про виконавче провадження» із заробітної плати боржника може бути утримано на аліменти на неповнолітніх дітей до 50 відсотків заробітної плати.

Як ми вже встановили, Закон не встановлює верхньої межі розміру аліментів на дитину, а називає лише мінімальний їх розмір (нижню межу). Так, у ч. 2 ст. 182 СК України зазначено, що мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, аніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

З одного боку, тридцять відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку – це зовсім небагато. Але з іншого - якщо відповідач заперечує, посилається на низький дохід, наявність на утриманні інших осіб, поганий стан здоров'я, що потребує витрат на лікування тощо, домогтися у позовному порядку більшого розміру аліментів буде вкрай важко.

Однак інше питання, яке, на нашу думку, цілком доречно підняла М. Чундак, полягає в тому, чому ж законодавець у ч. 2 ст. 182 СК України встановив мінімальний розмір аліментів в межах тридцяти відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Вказана дослідниця вважає суперечливими норми СК України. Так, у ст. 141 СК зазначено, що мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини. Якщо мінімальний розмір аліментів на одну дитину 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини, чому ж тоді особа, з якою залишилась проживати дитина повинна витратити 70 відсотків на утримання дитини, а інша особа, що проживає окремо тільки тридцять відсотків [2, с. 3-4]

Ми повністю погоджуємося з тим, що це однозначно суперечить принципу рівності, закріпленому в ст. 141 СК України. А тому пропозицію М. Чундак щодо того, що слід закріпити правило про те, що розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж п'ятдесят відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, вважаємо актуальною та послідовною. У такому разі відповідні зміни мали би бути внесені і до п. 4 ч. 1 ст. 96 ЦПК України.

У той же час ми розуміємо, чому, всупереч нормам СК щодо рівності прав та обов'язків батьків щодо дитини, законодавець визначив мінімальний розмір аліментів на дитину саме у 30-відсотковому розмірі прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку: це зумовлено тим, що держава бере на себе обов'язок виплати соціальної допомоги у цьому розмірі у випадку несплати аліментів їх платником. Таким чином, вказана норма спрямована на менші витрати державного бюджету.

Проте слід наголосити, що Конституція України у ст. 3 найвищою соціальною цінністю визнає людину, її життя і здоров'я; зміст і спрямованість діяльності держави визначають права і свободи людини та їх гарантії, а тому у даному випадку правила СК мали би формуватися з огляду на інтересам, першою чергою, дитини, а не держави, тобто мінімальний розмір аліментів на дитину повинен бути встановлений у 50 відсотків прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку.

Крім того, варто наголосити на тому, що не тільки платники аліментів можуть бути недобросовісними. Відповідно до ч. 1 ст. 179 СК України аліменти, одержані на дитину, є власністю того з батьків, на ім'я кого вони виплачуються, і мають використовуватися за цільовим призначенням. Іншими словами – на потреби дитини. У той же час судова практика свідчить, що довести в суді факт використання опікуном дитини аліментів не за призначенням практично неможливо. Це зумовлено тим, що нема чітко прописаної процедури здійснення контролю за

цільовим витрачанням аліментних виплат. Такий обов'язок покладено на органи опіки та піклування (ст. 186 СК України), але те, яким чином повинна відбуватися ця фінансова звітність з боку опікуна дитини, в законі не прописано.

Таким чином, ми погоджуємося з О. Тимошук яка пропонує для того, щоб уникнути різного трактування, уточнити існуючу норму доповненням про здійснення таких перевірок на підставі подання опікуном чеків, квитанцій, що підтверджують витрати на дитину тощо [3].

Ще один аспект, на якому варто зупинитися стосується того, що відповідно до ст. 96 ЦПК України, якщо заявляється вимога про присудження аліментів на дитину в розмірі тридцяти відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, і ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших зацікавлених осіб, то така заява повинна розглядатися в порядку наказного провадження.

Єдиним можливим варіантом застосування судового наказу для стягнення аліментів на неповнолітню дитину є випадок, коли сума аліментів дорівнюватиме мінімальному розмірові аліментів на дитину відповідного віку, встановленому законодавством України. Адже лише тоді буде відсутній спір про розмір аліментів (зрозуміло, що йдеться тільки про такі аліментні зобов'язання, які не пов'язані з встановленням батьківства), тобто вимога про стягнення аліментів є безспірною, а отже, і стягнути їх можна у спрощеному порядку [4, с. 110].

Вважаємо за необхідне також зазначити, що ст. 18 СК України закріплює право кожного учасника сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, звертатися до суду за захистом свого права або інтересу. Тобто дитина, яка досягла чотирнадцяти років, уже наділена цивільною процесуальною дієздатністю та може звертатися до суду з позовною заявою чи заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів.

Після досягнення дитиною повноліття, якщо вона продовжує навчання й у зв'язку з цим потребує матеріальної допомоги, навіть якщо вона отримувала аліменти будучи неповнолітньою, необхідно наново звернутися до суду з проханням про стягнення аліментів з того з батьків, який проживає окремо, у зв'язку з продовженням навчання дочкою (сином). На нашу думку, питання про присудження аліментів за вищевказаних обставин не може розглядатися в порядку наказного провадження, оскільки в законодавстві України не передбачається прожитковий мінімум для дитини, яка досягла вісімнадцяти років, від якого можна було би вирахувати тридцять відсотків, передбачені ч. 4 п. 1 ст. 96 ЦПК України. На повнолітніх дочку, сина, які навчаються, аліменти, зазвичай, присуджуються в твердій грошовій сумі, для чого суду необхідно з'ясувати матеріальний стан відповідача, що, як правило, свідчить про наявність спору про право.

Досліджуючи проблемні аспекти стягнення аліментів слід також відзначити, що, хоча ч. 2 ст. 191 СК України передбачає можливість присудження судом аліментів за минулий час, але не більше, ніж за три роки, на практиці в цій частині позовних вимог суди, як правило, відмовляють. Це зумовлено тим, що для призначення стягнення аліментів за минулий час позивач повинен подати суду докази того, що він вживав заходи щодо одержання аліментів з відповідача, але не міг їх одержати у зв'язку з ухиленням останнього від їх сплати. Тобто вважається недоцільним обтяжувати відповідача виплатами за минулий період, якщо позивач не вживав заходів щодо одержання аліментів (у тому числі не подавав позов про стягнення аліментів) з особистих мотивів (наприклад, бажання

припинити усілякі відносини з іншою стороною після розірвання шлюбу). Припускається, що особа, добровільно беручи на себе повністю тягар з утримання дитини, передбачає пов'язані із цим складнощі й готова їх долати самостійно. Тому, якщо особа за власним бажанням не реалізовувала право на одержання аліментів, а відповідач не створював до цього перешкод, аліменти за минулий час не можуть бути стягнені.

Однак у той же час позивачу довести в суді факти – а) вжиття заходів щодо одержання аліментів з відповідача; б) ухилення відповідача від надання утримання дитині, – дуже важко.

De jure заходи позивача щодо одержання аліментів з відповідача можуть полягати у неодноразових звертаннях до відповідача з вимогами про надання дитині утримання, спробах встановити його місце проживання, місце роботи, укласти договір про сплату аліментів тощо. Під ухиленням від сплати аліментів у юридичній науці розуміють пряму відмову від надання утримання, а також різні дії (бездіяльність) зобов'язаної особи, спрямовані на повне або часткове ухилення від сплати аліментів: приховання особою свого дійсного розміру заробітку (доходу); зміну роботи або місця проживання з метою запобігання сплати аліментів; приховання свого місцезнаходження; інші дії, що свідчать про намір особи ухилитися від виконання обов'язку по утриманню. Іноді сюди також відносять ухилення з тією ж метою від трудової діяльності (наприклад, звільнення з роботи).

De facto часто підтвердити, наприклад, неодноразові звернення до відповідача про виплату аліментів по телефону чи в особистій розмові і його відмову брати участь в матеріальному забезпеченні дитини можуть лише свідки, зокрема родичі тощо. Але їхні показання не є достатнім доказом, на підставі якого суд може стягнути аліменти за минулий час. Тому нерідко в цій частині позовних вимог позивачу відмовляють.

Уникнути такої ситуації можна звернувшись до суду одразу, як тільки відповідач перестав брати участь у матеріальному забезпеченні дитини. Однак у даному випадку неможливо виключати людський фактор, наприклад, дружина ще надіється мирно врегулювати ситуацію, що склалася, не хоче створювати умов для охолодження стосунків між батьком та дитиною тощо.

Додаткової уваги заслуговує також відповідальність за невиконання рішення суду про стягнення аліментів.

Доволі часто стягувачі аліментів звертаються до суду з позовом про стягнення пені за прострочення сплати аліментів. Згідно ч. 1 ст. 196 СК України при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожний день прострочення. Таким чином, на практиці стягувачі повторно звертаються до суду з позовом про стягнення заборгованості по сплаті аліментів, а також пені за прострочення їх сплати. Як правило, суди задовольняють такі вимоги. Хоча відповідно до ч. 2 ст. 196 СК України розмір неустойки може бути зменшений судом з урахуванням матеріального та сімейного стану платника аліментів. Тому в деяких випадках, враховуючи всі обставини справи, суд може зменшити розмір пені.

Ст. 164 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачає також кримінальну відповідальність за злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (штраф від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадські роботи на строк від 80 до 120 годин, або виправні роботи на строк до одного року, або обмеження волі на строк до двох років). Ухиленням

від сплати аліментів є як пряма відмова від сплати встановлених рішенням суду аліментів, так і різні дії (бездіяльність) особи, яка повинна їх сплачувати, спрямовані на повне або часткове ухилення від їх сплати: зміна місця роботи чи проживання, приховування видів заробітку (доходів), які підлягають обліку при відрахуванні аліментів і з яких вони повинні утримуватись, звільнення з роботи та інші дії, що свідчать про наміри особи повністю чи частково ухилитись від сплати аліментів [5, с. 335-336.].

Для визнання вказаних дій злочином, вони повинні бути злісними. На практиці саме з цим виникають деякі труднощі, оскільки поняття «злісне ухилення» є оціночним, тому органам досудового слідства чи дізнання та суду доводиться в кожному конкретному випадку вирішувати, чи є ухилення від сплати аліментів злісним. При цьому беруться до уваги тривалість, способи ухилення, вплив на матеріальний стан дитини, його мотиви, сімейний та матеріальний стан особи, що ухиляється.

Аналізуючи обвинувальні вироки по ст. 164 КК України, ми встановили, що суди вказують на наступні обставини: «знаючи про те, що зобов'язаний сплачувати аліменти на утримання сина, не вживав заходів для добровільної сплати коштів на його утримання, не працює, на облік в центр зайнятості не став з метою отримання допомоги на випадок безробіття», «на неодноразові попередження ВДВС про наслідки злісного ухилення від сплати аліментів не реагував, належних висновків не зробив, продовжував злісно ухилятися від сплати аліментів, внаслідок чого станом на ... року допустив заборгованість по сплаті аліментів на утримання дитини в сумі ...», «будучи здоровою та працездатною особою, злісно ухиляється від сплати встановлених судом платежів (аліментів) на утримання дитини» тощо.

Таким чином, можна констатувати, що той факт, що особа не працює, не є підставою для звільнення її від відповідальності за ухилення від сплати аліментів.

Розмір заборгованості у таких справах встановлюється відповідно до довідки-розрахунку відділу державної виконавчої служби.

Таким чином, у ході дослідження вказаної проблематики ми з'ясували, що суди стоять на позиції захисту інтересів неповнолітніх дітей, законодавством передбачені механізми впливу на батьків, які ухиляються від сплати аліментів на своїх неповнолітніх дітей, однак поряд з тим залишається коло невирішених проблем, зокрема, пов'язаних з тим, що часто неможливо встановити реальні доходи платника аліментів, важко притягнути його до відповідальності за невиконання своїх батьківських (материнських) обов'язків. Крім того, у таких справах завжди велике значення відіграє моральний аспект, особисті стосунки батьків тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / [за ред. Ю. Червоного]. – К. : Істина, 2003. – 464 с.
2. Чундак М. А. Стягнення аліментів в порядку наказного провадження. Основні проблеми та шляхи до вдосконалення законодавчих норм / М. А. Чундак / Часопис Академії адвокатури України. – 2012. - № 15. – С. 2-7.

3. Тимощук О. Аліменти на дитину: хто більше заплатить / О. Тимощук // Юридичний вісник України. – №32 (893), 11-17 серпня 2012 р.
4. Вербіцька М. В. Наказне провадження у цивільному процесі України : монографія. – Тернопіль : Астон, 2012. – 192 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Відп. ред. С. С. Яценко]. – К. : А.С.К., 2002. – 968 с.

Санейко Л. В.

*доцент кафедри теорії та
історії держави і права,
кандидат юридичних наук,
Харківського національного
Університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДІТЕЙ

Поява нового сімейного законодавства визначила головні напрямки регулювання сімейних правовідносин. Серед інститутів сімейного права, які є найбільш значущими для суспільства, провідне місце посідають аліментні зобов'язання, оскільки їх виникнення зумовлено потребою конкретної особи у зв'язку з певними обставинами отримувати матеріальну допомогу від членів сім'ї. Хоча Сімейний кодекс України (далі – СК) передбачає договірне регулювання аліментних відносин, зацікавлені особи, як і раніше, віддають перевагу стягненню аліментів у судовому порядку. З огляду на це видається доцільним приділити увагу проблемам, пов'язаним із розглядом справ про стягнення аліментів.

Інститут аліментних зобов'язань досліджувався багатьма вченими в різні часи, але їх праці присвячені в основному проблемам сімейного права Див., наприклад, роботи А. І. Пергамент «Алиментные обязательства» [1]; В. П. Нікітіної «Алименты по советскому семейному праву. Учеб. пособие» [2]; М. В. Антокольської «Алиментные обязательства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук» [3]; З. В. Ромовської «Аліментні зобов'язання: Конспект лекцій» [4]; Л. В. Афанасьєвої «Аліментні правовідносини в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук» [5] та ін.), тоді як процесуальні особливості справ про стягнення аліментів майже не розглядаються на сторінках юридичної літератури.

На сьогодні є чинним новий Цивільно-процесуальний кодекс України (далі – ЦПК), який містить чимало новел, що стосуються процедури розгляду справ у суді. Так, ст. 15 ЦПК України передбачено, що суди розглядають справи в порядку позовного, наказного та окремого провадження. Наказне провадження є новим видом провадження в суді першої інстанції, що являє собою спрощений порядок розгляду справи в суді без проведення судового засідання та виклику зацікавлених осіб для заслуховування їх пояснень. Виникає питання: чи можуть розглядатися справи про стягнення аліментів у рамках наказного провадження? СК України, на відміну від Кодексу про шлюб та сім'ю (1969 р.), не визначає фіксованих часток аліментів, які раніше становили: на одну дитину – чверть, на двох дітей – третину, на трьох і більше – половину заробітку платника аліментів. Згідно зі ст. 183 СК України частина заробітку (доходу) матері чи батька, яка буде стягуватися як аліменти на дитину, визначається судом. Якщо аліменти стягуються на двох і більше дітей, суд

визначає єдину частину від заробітку (доходу) матері чи батька на їх утримання, яка буде стягуватися до досягнення повноліття найстаршою дитиною.

Дехто із правознавців вважає, що, оскільки більшість населення має певні доходи для того, щоб максимально забезпечити права дитини, не слід відмовлятися від стягнення аліментів у визначеній частці від заробітку (доходу) і навантажувати суди зайвою роботою. Відповідно питання, пов'язані зі стягненням аліментів на неповнолітніх дітей, доцільно було б вирішувати в порядку наказного провадження [6, с. 55–56]. Проте такий підхід навряд чи буде сприяти захисту прав та інтересів осіб, що потребують утримання. Відхід законодавця від шаблонного стягнення аліментів є суттєвим кроком уперед на шляху покращення добробуту нужденних осіб. За чинним законодавством суд може призначити у ту частку аліментів, яка найбільше відповідатиме інтересам і одержувача, і платника аліментів. Якщо раніше, наприклад, на одну дитину стягувалась лише чверть заробітку (доходу) батька чи матері, то зараз ця частина може становити третину або навіть половину заробітку (доходу) платника, з огляду на конкретну життєву ситуацію. На підставі ст. 182 СК України, при визначенні розміру аліментів (у тому числі й у твердій грошовій сумі) суд має враховувати стан здоров'я та матеріальне становище дитини, стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів, наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина та інші обставини, що мають істотне значення. З огляду на це кожна із сторін процесу повинна надати докази, які дозволили б суду обґрунтовано визначити частку заробітку (доходу), що буде сплачуватися як аліменти. Таким чином, між сторонами майже завжди існуватиме спір, який розглядається судом у позовному провадженні.

Для відкриття провадження у справі зацікавлена особа повинна звернутися до суду із складеною належним чином позовною заявою, в якій слід чітко визначити сторони справи. Коли йдеться про стягнення аліментів на малолітніх та неповнолітніх дітей, за загальним правилом позивачем визначається той із батьків, хто проживає з дитиною та постійно її утримує. Однак цивільне процесуальне право передбачає, що позивачем у будь-якій цивільній справі особа, права якої порушені. Тому найбільш правильним було б вважати позивачем у справі про стягнення аліментів на дитину саму малолітню чи неповнолітню особу, інтереси якої будуть захищатися через законного представника – батька, з яким вона проживає, а в судовій практиці – прийняти таку форму позовної заяви про стягнення аліментів, де позивачем зазначалася б дитина, права якої порушуються ненаданням одним із батьків коштів на її утримання, а потім зазначалося б, хто є її законним представником. Відповідачем (відповідачами) в таких справах визначається батько (батьки), який на думку особи, що пред'являє позов, повинен виконувати аліментний обов'язок примусово.

Останнім часом поширеними стають випадки народження дітей неповнолітніми та навіть малолітніми особами і відповідно постає проблема визначення прав та обов'язків таких батьків. Статтею 156 СК України визначено, що неповнолітні батьки мають такі ж права та обов'язки стосовно дитини, як і повнолітні батьки, й можуть здійснювати їх самостійно. Також дані особи мають право на звернення в суд за захистом прав та інтересів своєї дитини. Виходячи з цього, неповнолітні батьки мають право пред'являти позови про стягнення аліментів без сторонньої допомоги, а якщо неповнолітній батько є відповідачем у справі, то на нього може бути покладений обов'язок утримувати дитину. Однак у разі відсутності заробітку (доходу) в такого батька, обов'язок зі сплати

аліментів до його повноліття може бути покладений на інших членів сім'ї або родичів. Малолітні батьки не можуть бути ні позивачами, ні відповідачами в суді, тому в такі випадки право на пред'явлення позову про стягнення аліментів та обов'язок з утримання мають лише дід та бабуся, оскільки в дитини, батько (батьки) якої є малолітнім (малолітніми), не може бути інших родичів та членів сім'ї, наділених такими правами та обов'язками (повнолітніх братів, сестер, вітчима, мачухи).

Окремої уваги заслуговує питання щодо стягнення аліментів на повнолітніх непрацездатних дітей та повнолітніх дітей, які продовжують навчання. Слід зазначити, що СК України не містить окремих положень щодо непрацездатних осіб, які можуть звертатися до суду з подібними позовами. Стосовно ж повнолітніх осіб, які продовжують навчання, ст. 199 СК України передбачає, що право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів має той із батьків, із ким проживає дочка чи син, а також самі дочка чи син, які продовжують навчання. На наш погляд, така позиція є дуже спірною. Досягнувши повноліття, особа отримує здатність своїми діями набувати прав і самостійно їх здійснювати, тому саме вона має вирішувати питання щодо необхідності залучення батьків до свого утримання. Слід також урахувати, що повнолітня особа може мати самостійний заробіток чи інший дохід, який, на її думку, цілком достатній для задоволення життєвих потреб, або ж така особа планує влаштуватися на певну роботу й утримувати себе самостійно. Поряд з цим, той із батьків, хто проживає разом із дитиною, може мати власну думку стосовно достатності коштів у дитини та прагнути будь-що залучити іншого з батьків до надання утримання, що і призводить до подання позову від імені дитини.

Крім того, закон поширює право на отримання матеріальної допомоги від батьків не тільки на осіб, що навчаються на денних відділеннях, а й на тих, хто навчається заочно та на вечірніх відділеннях, тому останні в більшості випадків працюють та отримують певний заробіток. Все це дає підстави стверджувати, що право на звернення з позовами про надання матеріальної допомоги батьками на час навчання або у зв'язку з непрацездатністю повинні мати тільки самі повнолітні діти цих батьків.

Також необхідно враховувати, що батьки є законними представниками тільки малолітніх чи неповнолітніх дітей, тому, якщо один із батьків бажає надати допомогу своїй повнолітній дитині в суді, він може вступити в процес як договірний представник із відповідними повноваженнями.

Подання позову про стягнення аліментів відбувається за правилами альтернативної територіальної підсудності, тобто за місцем проживання позивача або за місцем проживання відповідача. Право на вибір суду належить особі, що подає позов, тому передбачає, що в більшості випадків це буде суд за місцем проживання самого позивача.

У справах про стягнення аліментів позивачі звільняються від сплати судового збору (ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито»). Крім того, витрати на інформаційно-технічне забезпечення не підлягають оплаті при зверненні до суду і покладаються на сторони після розгляду справи судом (ст. 81 ЦПК України).

Прийнявши позовну заяву, суд має провести попереднє судове засідання, мета якого, за загальним правилом, – з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи. Стаття 130 ЦПК України передбачає, що для врегулювання спору до судового розгляду суд з'ясовує: чи не відмовляється позивач від позову,

чи визнає позов відповідач, чи не бажають сторони укласти мирову угоду або передати справу на розгляд третейського суду. Питання щодо врегулювання спору може виникнути також у стадії судового розгляду. Проте, враховуючи специфіку справ про стягнення аліментів, є підстави стверджувати, що права сторін, пов'язані з урегулюванням спору, в таких справах є дещо обмеженими. Так, позивач у справі про стягнення аліментів на малолітню або неповнолітню дитину не може відмовитись від позову, бо такі дії суперечили б інтересам дитини. В разі, якщо позивач подасть таку заяву, суд має відмовити в задоволенні даного клопотання.

Укладання мирової угоди в таких справах за загальним правилом також не допускається. В. В. Єфременко, загалом не заперечуючи такої можливості, звертає увагу на досить важливий аспект цієї проблеми: визнання мирової угоди може згодом наступному призвести до виникнення певних ускладнень, наприклад, коли виникне необхідність звернутися до суду з позовом про зміну розміру аліментів [7, с. 202].

Відповідно до чинного законодавства, укладання мирової угоди у справах про стягнення аліментів на дитину можливе тільки в одному випадку. Згідно зі ст. 190 СК України, той із батьків, хто проживає з дитиною, і той із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органу опіки та піклування можуть укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. Такий договір нотаріально засвідчується і підлягає державній реєстрації. Тому, якщо батьки дитини уклали такий договір після того, як суд розпочав справу, їх дії є підставою для укладання мирової угоди, яка повинна бути прийнята судом. Договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно має укладатися раніше за мирову угоду, інакше відповідач може не виконати умов досягнутої домовленості, що призведе до негативних наслідків для стягувача аліментів, оскільки в разі повторного звернення до суду з позовом про стягнення аліментів, суд відмовляє у відкритті провадження у зв'язку з тим, що в цій справі була укладена мирова угода. У справі про стягнення аліментів на повнолітніх дітей таких обмежень немає, тому сторони в цих справах можуть користуватися всіма процесуальними правами, в тому числі і правом на відмову від позову та укладання мирової угоди.

Визнання позову відповідачем у справах про стягнення аліментів на дітей є бажаним, але не завжди можливим кроком із боку зобов'язаної особи. Проблема, головним чином, полягає в тому, що розмір аліментів, які будуть стягуватися на дитину, визначається не позивачем, а судом з урахуванням багатьох факторів (ступінь нужденності дитини; матеріальні можливості платника тощо). Відповідна сума фіксується в судовому рішенні. У зв'язку з цим визнання позову відповідачем у таких справах втрачає сенс.

Особливістю справ про стягнення аліментів є також і те, що ці справи не можуть бути передані на розгляд третейського суду. Це пов'язано з тим, що третейський суд є недержавним незалежним органом, у якому розгляд справ проводиться не професійними суддями. Оскільки справи про стягнення аліментів мають важливе соціальне значення та відіграють інколи вирішальну роль у питанні матеріального забезпечення конкретної особи, закономірно, що їх розгляд можливий тільки в загальних (державних) судах. Такий підхід дозволяє уникнути винесення спірних рішень, які

неможливо буде оскаржити, позаяк рішення третейських судів є остаточними і застосувати до них загальні правила оскарження не дозволяється.

Рішення про стягнення аліментів допускаються судом до негайного виконання в межах суми платежу за один місяць, однак це не означає, що воно не може бути оскаржене зацікавленою особою. Тому в разі незгоди з судовим рішенням (наприклад, стосовно розміру аліментів) особа має право скористатися загальною процедурою оскарження рішення в апеляційному, а згодом і в касаційному порядку.

Слід зауважити також, ст. 382 ЦПК, у справах про стягнення аліментів не допускається поворот виконання, незалежно від того, в якому порядку ухвалено рішення, крім випадків, коли рішення було обґрунтоване на підроблених документах або на завідомо неправдивих відомостях позивача. Таким чином, якщо вищестоящий суд, наприклад, змінить рішення суду першої інстанції та задовольнить вимоги в меншому розмірі, то позивач не буде повертати відповідачеві різницю між попередньою та новою сумою аліментів.

Отже, особливостями справ про стягнення аліментів на дітей є: можливість їх розгляду тільки в позовному провадженні з відповідним до кожного виду аліментного зобов'язання складом учасників процесу; подання позову за правилами альтернативної територіальної підсудності; звільнення позивачів від сплати судових витрат; неможливість відмови від позову (крім справ про стягнення аліментів на повнолітніх дітей); можливість укладання мирової угоди тільки за умови попереднього укладення договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (у справах про стягнення аліментів на повнолітніх дітей мирова угода може укладатися без будь-яких обмежень); неможливість розгляду таких справ третейським судом; неможливість повороту виконання рішення; можливість негайного виконання рішень.

Список літератури:

1. Пергамент А. И. Алиментные обязательства. – М.: Юриздат, 1951. – 167 с.
2. Никитина В. П. Алименты по советскому семейному праву. Учеб. пособие. – Саратов: Саратовский юрид. ин-т, 1967. – 135 с.
3. Антокольская М. В. Алиментные обязательства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – М., 1988. – 22 с.
4. Ромовська З. В. Аліментні зобов'язання: Конспект лекцій. – Львів: Львів. ун-т, 1973. – 59 с.
5. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Х., 2003. – 20 с.
6. Афанасьєва Л. В. Права неповнолітньої дитини на утримання // Науковий вісник Львівського юридичного інституту. – 2004. – № 2. – С. 154–163.
7. Єфременко В. В. Особливості участі сторін у справах про стягнення аліментів на дітей // 239 Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства / Тези доповідей та наукових повідомлень учасників міжнар. на-ук.-практ. конф. – Х., 2007. – С. 199–202.

Зілковська Л. М.

*кандидат юридичних наук,
заступник декана економіко-правового факультету
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова*

Черненко В. А.

*суддя Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ З БАТЬКІВ, ДІТИ ЯКИХ БУЛИ УСИНОВЛЕНІ

Формування та удосконалення законодавства у сфері охорони і захисту дитинства, зокрема й у частині утримання дітей шляхом аліментування, є завданням кожної соціальної, правової держави.

Вивченню питань утримання (аліментів) членів сім'ї приділяла увагу ціла плеяда вітчизняних науковців, зокрема Ю. С. Червоний, І. В. Жилінкова, З. В. Ромовська, Л. В. Сапейко, В. А. Кройтор, Я. В. Новохатська, Л. В. Афанасьєва, Л. В. Сапейко. Ці та інші автори також займалися питанням усиновлення. Незважаючи на підвищений інтерес науковців до правових питань аліментування та усиновлення, багато із них ще не вирішені. Як Л. М. Зілковська кандидат юридичних наук, заступник декана економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова В. А. Черненко суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ свідчить практика, законодавство про утримання дитини батьками та усиновлювачами не є досконалим. Тривалий характер аліментних правовідносин передбачає можливість неодноразового звернення до суду з позовами про стягнення аліментів, про зміну їх розміру, строків платежів або звільнення від них, а також щодо інших питань, пов'язаних з реалізацією права на аліменти і виконанням обов'язку з аліментування.

На жаль, висвітленню законодавчих та правозастосовних питань, що виникають додатково при стягненні аліментів з батьків у разі усиновлення дитини або у разі позбавлення усиновлювача батьківських прав, науковцями приділяється недостатньо уваги, а практики стикаються з безліччю проблем. Очевидно, що суспільство потребує ретельного перегляду законодавцем норм про виконання обов'язку з утримання дитини шляхом виплати батьками аліментів на усиновлену дитину, а тому метою цієї статті є науково-практичне обґрунтування пропозицій з удосконалення законодавства у зазначеній сфері.

Звичайно, найбільше спорів про усиновлення та про стягнення аліментів розглядається у судах першої інстанції, чимало рішень оскаржується в апеляційних судах, ще менше — у касаційному суді.

Так, за даними звітів судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства у 2013 р. усього було розглянуто 101 036 справ про стягнення аліментів (що становить 36 % загальної кількості спорів, які виникають із сімейних правовідносин), із них із ухваленням рішення — 88 189, у тому числі із задоволенням позову — 84 968. У 2014 р. усього було розглянуто

76 548 справ про стягнення аліментів (що становить 35,2 % загальної кількості спорів, які виникають із сімейних правовідносин), із них із ухваленням рішення — 67 370, у тому числі із задоволенням позову — 65 253 [1].

Немало спорів зазначеної категорії надходить до апеляційних судів. Так, у 2013 р. апеляційними судами було переглянуто 4 906 рішень місцевих судів у спрах, що виникають із сімейних правовідносин про стягнення аліментів, скасовано 1 054 рішення, або 21,5 % загальної кількості переглянутих; у 2014 р. — 3 951 рішення місцевих судів у спрах зазначеної категорії, із них скасовано — 766, або 19,4 % загальної кількості переглянутих рішень [2].

Згідно зі звітом про розгляд цивільних справ судом касаційної інстанції у 2013 р. ВССУ в касаційному порядку колегією у складі 5 суддів за результатом перегляду 1 рішення у справі про усиновлення його скасовано повністю та передано справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Протягом 2014 р. у касаційному порядку колегією у складі 5 суддів переглянуто 1 рішення у справі про усиновлення, яке за результатами перегляду скасовано із залишенням в силі рішення суду першої інстанції, що було помилково скасовано апеляційним судом.

Ухвали у справах про усиновлення протягом 2013–2014 років у касаційному порядку ВССУ не переглядались.

Упродовж 2013 р. колегіями у складі 5 суддів ВССУ переглянуто 89 рішень судів у спрах про стягнення аліментів, із яких 73 скасовано та 16 залишено без змін, та 12 ухвал (10 із яких скасовано, 2 залишено без змін); протягом 2014 р. переглянуто 105 рішень (89 скасовано, 16 залишено без змін) та 8 ухвал, із яких 7 скасовано та 1 залишено без змін [3].

У статистичних даних, на жаль, не відображена кількість розглянутих спорів щодо стягнення аліментів з батьків, діти яких були усиновлені, однак і наведених даних досить для висновку, що кількість спорів про стягнення аліментів є значною, а на практиці судді нерідко вирішують і спори про стягнення аліментів з батьків, діти яких були усиновлені.

Слід нагадати, що позбавлення батьківських прав як специфічна і найвища санкція сімейно-правової відповідальності характеризується повним припиненням правового зв'язку дитини з її батьками і, водночас, збереженням обов'язку батьків щодо матеріального забезпечення дитини. У разі позбавлення батьківських прав батьки втрачають спадкові права щодо дитини, право на одержання аліментів від дітей та інші права. Однак за дитиною зберігаються певні права, зокрема право на одержання аліментів, спадкові права, право власності або право користування житловим приміщенням тощо.

З огляду на те що позбавлення батьківських прав не звільняє батьків від обов'язку щодо утримання дитини, одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власною ініціативою вирішити питання про стягнення аліментів на дитину (ч. 2 ст. 166 СК).

Так, право на одержання аліментів від батьків при цьому, безумовно, зберігається у разі встановлення над дитиною опіки та піклування (ч. 2 ст. 247 СК), влаштування до закладу охорони здоров'я, навчального або іншого дитячого закладу, прийомної сім'ї (ч. 2 ст. 248, ч. 4 ст. 2563 СК), до дитячого будинку сімейного типу (ч. 4 ст. 2567 СК). І може зберігатися у разі усиновлення дитини. З огляду на положення ч. 1 ст. 232 СК вирішення цього питання віднесене на розсуд того з батьків, з ким залишається дитина.

Крім цього, згідно з ч. 1 ст. 1183 ЦК батьки зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану дитиною, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав, протягом трьох років після позбавлення їх батьківських прав, якщо вони не доведуть, що ця шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків.

Таким чином, зобов'язання із певного матеріального забезпечення дитини, щодо якої батьки позбавлені батьківських прав, залишаються й після цього акту. СК встановлює два порядки сплати батьками аліментів на дитину: добровільний та примусовий. Кожен із цих порядків також має свої особливості з огляду на фактичні обставини правовідносин. Під час вирішення питань припинення права на аліменти на дитину слід брати до уваги форму надання утримання — грошова і (або) натуральна.

Відповідно до статей 207, 282 СК усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, а у разі усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України, — на підставі нормативних актів консульської установи або дипломатичного представництва України. Таким чином, усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи, що здійснене на підставі рішення суду (юридичного акта), внаслідок якого між усиновлювачем та його родичами, з однієї сторони, та усиновлюваним і його нащадками — з іншої сторони, виникають такі ж права та обов'язки, як між батьками і дітьми, а також родичами за походженням.

Складність аліментних правовідносин між батьками і дітьми багаторазово зростає, коли доводиться мати справу з батьківськими обов'язками з надання утримання дитині у разі її усиновлення. Адже припинення стягнення аліментів може відбуватись у зв'язку з усиновленням (удочерінням) дитини, на утримання якої стягувалися аліменти. Такий висновок можна зробити з аналізу положень ч. 1 ст. 232 СК. Законодавча невизначеність, закладена у цьому положенні, зумовлює багато судових спорів про звільнення від стягнення аліментів з батьків на дитину, яку було усиновлено, і вирішення цього питання покладається на суд.

Частиною 1 ст. 232 СК передбачено настання правових наслідків усиновлення — з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням. При усиновленні дитини однією особою ці права та обов'язки можуть бути збережені за бажанням матері, якщо усиновлювачем є чоловік, або за бажанням батька, якщо усиновлювачем є жінка.

Аналіз наведеного дає підстави для двох висновків.

Перший: юридичний акт усиновлення змінює суб'єктний склад батьківських правовідносин — батьки усиновленої особи перестають бути суб'єктами батьківських прав та обов'язків, і, водночас, між усиновлювачем та усиновленим встановлюються правові зв'язки, які існують між батьками та дітьми.

Другий: суб'єктний склад може не змінюватися, а доповнюватися, оскільки батьківські права та обов'язки щодо дитини виконуватимуться і батьками, і усиновлювачами.

Слід мати на увазі, що ст. 171 СК передбачає у відповідних випадках врахування думки дитини під час вирішення питань, що стосуються її життя, а також потрібно пам'ятати про вимоги ч. 2 ст. 218 СК щодо необхідності інформування дитини про правові наслідки усиновлення. При цьому

для запису усиновлювача матір'ю, батьком потрібна згода дитини, яка досягла семи років, крім випадку, передбаченого ч. 4 ст. 218 СК, якщо дитина проживає в сім'ї усиновлювачів і вважає їх своїми батьками.

Таким чином, необхідність інформування дитини про правові наслідки усиновлення має відбуватися з врахуванням положень ч. 1 ст. 218 СК, тобто за згодою дитини на її усиновлення, тільки якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити у тій формі, яка відповідає її вікові та стану здоров'я.

Тобто, з огляду на наведені вимоги щодо інформування дитини, вона має бути повідомлена і про такі наслідки, як про збереження або про припинення права на одержання аліментів. На нашу думку, в такому разі дитина має бути поінформована і про те, що реалізація цього права залежить від волі того з її батьків, з ким вона проживає. Адже, як зазначалося вище, саме від волі одного з батьків залежить припинення чи залишення зобов'язань з аліментування.

Слід зауважити, що усиновлення має своїм наслідком ще й неможливість поновлення батьківських прав, якщо дитина була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане недійсним судом (ч. 2 ст. 169 СК). Імперативність цієї норми пов'язують з тим, «що відповідно до закону на усиновлення не вимагається згоди батьків, позбавлених батьківських прав, і подібний спір міг би вкрай негативно вплинути на моральний стан дитини і усиновлювачів і негативно відобразитися на їхніх правах і інтересах з урахуванням правових наслідків усиновлення (ст. 232 СК)» [4, с. 499].

На нашу думку, у разі усиновлення дитини право на аліменти, які на неї одержуються від батьків, має припинятись.

Наведемо деякі аргументи.

Перше. Відповідно до ч. 1 ст. 179 СК аліменти, одержані на дитину, є власністю того з батьків, на ім'я кого вони виплачуються, і мають використовуватися за цільовим призначенням. Тобто аліменти мають виключно цільове призначення. Однак відомо, що механізму контролю за цільовим використанням аліментних коштів не існує. Від батьків не вимагається наведення доказів добросовісності здійснення цільових витрат в інтересах дитини. Слід враховувати, що сьогодні в українському суспільстві сформувався прошарок заможних людей і їх аліменти на дитину можуть значно перевищувати потреби дитини у витратах і стати нагодою для зловживань з боку недобросовісних батьків.

Друге. Поза увагою законодавця залишилось питання про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно, як це передбачено ст. 190 СК. Вважаємо, що принаймні якесь застереження щодо цього мало би бути у ч. 1 ст. 232 СК. Розробка зазначеного питання може бути предметом подальших досліджень.

Третє. Залишається невизначеним і питання про позбавлення усиновлювача батьківських прав відповідно до ст. 242 СК. Порядок і підстави позбавлення усиновлювача, який був записаний матір'ю, батьком усиновленої ним дитини, батьківських прав такі самі, як і у разі позбавлення батьківських прав кровних батьків. Однаковими є й наслідки позбавлення батьківських прав.

Таким чином, можливі ситуації, коли один із батьків одержуватиме аліменти на дитину і від одного з батьків, і від усиновлювача. Таких випадків можна уникнути, переглянувши з метою усунення прогалин чинне законодавство в частині аліментування усиновлених дітей.

Для прикладу, за законодавством РФ, якщо з одного з батьків усиновленої дитини до винесення рішення про усиновлення в судовому порядку стягувалися аліменти, він відповідно до п. 2 ст. 120 СК РФ звільняється від їх сплати [5]. Л. М. Пчелінцева зазначає, що це питання вирішується судом на прохання того з батьків, який зобов'язаний сплачувати аліменти, оскільки рішення суду про усиновлення, яке набрало законної сили, є безумовною підставою для припинення виплати аліментів. Разом із тим таке рішення не звільняє батька, з якого в судовому порядку стягувалися аліменти, від подальшої їх сплати, якщо при усиновленні дитини за цим батьком відповідно до п. 3 ст. 137 СК РФ були збережені особисті немайнові та майнові права і обов'язки. У зазначеному випадку всі питання, пов'язані зі зміною розміру аліментів, звільненням від їх сплати, повинні розглядатися судом у порядку позовного провадження за заявою заінтересованих осіб [6, с. 387].

Обов'язок утримувати свою дитину припиняється після її усиновлення також за законодавством Казахстану (ч. 2 ст. 69 Закону Республіки Казахстан «Про шлюб і сім'ю») [7].

За законодавством Франції обов'язок надавати аліменти зберігається у відносинах між усиновленим та його батьком і матір'ю. Однак батько і мати усиновленого зобов'язані надавати йому аліменти лише в тому випадку, коли він не може їх отримати від усиновителя (ст. 367 ЦК Франції) [8, с. 174].

Звернення до міжнародного досвіду доводить, що більшість норм національного законодавства із ним кореспондуються.

Так, ч. 2 ст. 11 Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) встановлено, що один з подружжя або партнер усиновлювача, незалежно від того, чи перебувають вони в зареєстрованих відносинах, зберігають свої права та обов'язки стосовно усиновленої дитини, якщо остання є його дитиною, якщо іншого не встановлено законом [9].

Статтею 26 Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення (1993 р.) встановлено, що визнання усиновлення містить визнання припинення правових відносин між дитиною, її матір'ю та батьком, що раніше існували, якщо усиновлення має такі наслідки в Договірній Державі, в якій воно відбулося. У випадку, якщо усиновлення має наслідком припинення правових відносин між дитиною і батьками, які раніше існували, дитина одержує в Державі, що приймає, та в будь-якій іншій Договірній Державі, де визнається усиновлення, такі ж самі права, які виникають з усиновлення, яке відбулося в кожній такій Державі [10].

Як бачимо, міжнародними нормативно-правовими актами вирішення питань утримання батьками дітей при їх усиновленні передбачено за правилами національного законодавства.

На нашу думку, питання про те, за яких умов батьки усиновлених дітей можуть вимагати утримання від другого з батьків, який позбавлений батьківських прав, потребує законодавчого вирішення або удосконалення.

У СК не міститься вичерпного переліку підстав для припинення аліментних зобов'язань щодо дитини. Правовий аналіз його змісту дає можливість виокремити лише деякі застереження щодо припинення аліментних зобов'язань, якими є припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з

набуттям права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо) (ст. 190) і припинення права на утримання повнолітніх дочки, сина, які припинили навчання (ст. 199).

Логічно допустити, що законодавець передбачив не всі підстави, за якими припиняються аліментні правовідносини. Згадаймо, наприклад, що припинення аліментних зобов'язань як зобов'язань, які нерозривно пов'язані з особою платника і одержувача аліментів, відбувається у зв'язку зі смертю особи, яка одержує аліменти, а також особи, на яку покладено обов'язок щодо сплати аліментів.

Вважаємо, що у СК необхідно передбачити таку підставу для припинення аліментних зобов'язань, як усиновлення дитини. Такої норми конче потребують судова та адміністративна практика.

Так, позови про звільнення від сплати аліментів, про припинення стягнення аліментів та звільнення від сплати заборгованості за аліментами у зв'язку з усиновленням дитини, на утримання якої вони стягувалися, є досить поширеними в судовій практиці. При чому незалежно від того, чи усиновлення здійснювалося за згодою батьків на усиновлення, чи без такої згоди (ст. 217 СК).

Досить часто батьки, з яких стягуються аліменти, у своїх запереченнях проти їх сплати скаржаться на те, що їх не повідомили про усиновлення дитини. Але за правилами ч. 2 ст. 219 СК той з подружжя, який є рідним батьком (матір'ю), звертаючись з клопотанням про усиновлення своєї дитини іншим з подружжя, посилається на те, що усиновлення дитини може бути проведено без згоди повнолітніх батьків, якщо судом буде встановлено, що вони, не проживаючи з дитиною понад шість місяців без поважних причин, не проявляють щодо неї батьківської турботи та піклування, не виховують та не утримують її.

Зауважимо, що законодавець не зобов'язує суди повідомляти батьків, позбавлених батьківських прав, про усиновлення їхньої дитини.

Можливо, при отриманні згоди на усиновлення дитини від того з батьків, якого не позбавлено батьківських прав, одночасно слід вирішувати питання про відмову від одержання від нього аліментів. Позасудовим порядком вирішення питання утримання дитини між колишнім подружжям у такому разі, по-перше, було б звільнено суди від розгляду зайвих спорів, по-друге — спрощено реєстрацію усиновлення як акта цивільного стану. Адже відповідно до підпункту 2.16.1. Правил внесення змін до актових записів цивільного стану їх поновлення та анулювання в актовому записі про народження відповідно до рішення суду про усиновлення змінюються відомості щодо батьків і дитини, у тому числі дати та місця її народження, дати державної реєстрації народження. У разі зміни рішенням суду про усиновлення дати народження дитини дата державної реєстрації народження може бути також змінена за заявою особи, зазначеної у рішенні суду, або уповноваженої нею особи [11].

Водночас усиновлювач має право бути записаним матір'ю, батьком дитини і суд задовольняє таку заяву усиновлювача у рішенні про усиновлення, якщо це відповідає інтересам дитини (ст. 229 СК). Відповідно до ч. 7 ст. 255 СК для внесення змін до актового запису про народження усиновленої дитини або повнолітньої особи копія рішення суду надсилається до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення, а у справах про усиновлення дітей іноземцями — також до уповноваженого органу виконавчої влади. У разі якщо усиновлювач записується бать-

ком дитини, актовий запис про кровного батька має бути анульований на підставі рішення суду відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану». Таким чином, якщо один із батьків не позбавлений батьківських прав і записаний як батько/матір дитини, а усиновлювач має бути записаний батьком/матір'ю дитини відповідно до рішення суду, виникає колізія і судове рішення не може бути виконане органом державної реєстрації актів цивільного стану.

Підсумовуючи, слід зробити такі висновки.

Законодавчого закріплення потребує така підстава для припинення аліментних зобов'язань щодо дитини, як її усиновлення у разі прийняття судом рішення про запис усиновлювача як батька, матері дитини. Вважаємо за необхідне доповнити СК окремою статтею, в якій визначити вичерпний перелік підстав припинення аліментних зобов'язань.

З огляду на законодавче закріплення права усиновлювача бути записаним матір'ю, батьком дитини, перегляду потребують і положення законодавства про державну реєстрацію актів цивільного стану — державної реєстрації народження дитини у зв'язку з усиновленням (удочерінням).

Список використаних джерел

1. Звіти судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2013–2014 рр. Форма № 2-Ц, затверджено наказом Державної судової адміністрації України 5 червня 2006 р. № 55 за погодженням з Держкомстатом України.
2. Звіти апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у цивільних справах за 2013–2014 рр. Форма № 22-Ц, затверджено наказом Державної судової адміністрації України 5 червня 2006 р. № 55 за погодженням з Держкомстатом України.
3. Звіти про розгляд цивільних справ судом касаційної інстанції за 2013–2014 рр. Форма № 33, затверджено наказом Державного комітету статистики України, Верховного Суду України, Міністерства юстиції України 27 травня 2002 р. № 206/90/44/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28 травня 2002 р. за № 461/6749.
4. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. — Х. : Ксилон, 2008. — С. 499. 118 ЧАСОПИС ЦИВІЛЬНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА № 1(28) СТОРІНКА ВЧЕНОГО
5. Семейный кодекс Российской Федерации от 29 декабря 1995 г. № 223-ФЗ (ред. от 30 декабря 2015 г.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=191684>.
6. Пчелинцева Л. М. Комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации. — М. : Издательство НОРМА, 2002. — 696 с.
7. О браке и семье : Закон Республики Казахстан от 17 декабря 1998 г. № 321-І [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.minjust.kz/ru/art/o_brake_i_seme.
8. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с франц. В. Захватаев / предисл. : А. Довгерт, В. Захватаев / Приложения 1–4: В. Захватаев / отв. ред. А. Довгерт. — К. : Истина, 2006. — С. 174.

9. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) від 27 листопада 2008 р., ратифікована Законом № 3017-VI від 15 лютого 2011 р. (із застереженням та заявою) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_a17.

10. Про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення : Конвенція ООН від 29 травня 1993 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_365.

11. Правила внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання : наказ Міністерства юстиції України від 12 січня 2011 р. № 96/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 січня 2011 р. за № 55/18793 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0055-11/print1443618333803680>.

Єфременко В.В.

*Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого*

СТОРОНИ У СПРАВАХ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДІТЕЙ

Наявна правова база, яка закріплює обов'язок батьків утримувати своїх дітей до досягнення ними повноліття, створила широкі можливості для захисту кореспондуючого права дитини на утримання від батьків. Зазначені вимоги містить ч.2 ст.51 Конституції України, згідно якої батьки зобов'язані утримувати своїх дітей до досягнення ними повноліття. Це положення відтворено у ст.180 Сімейного кодексу України (далі – СК). Відповідні норми передбачені також міжнародними правовими актами, згода на обов'язковість яких надана в установленому порядку. Так, ч.2 ст.27 Конвенції про права дитини, ратифікованої Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 р., № 789- XII [1] встановлює, що батьки або інші особи, які виховують дитину, несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини.

В юридичній літературі та судовій практиці виникають певні проблеми щодо кваліфікації аліментних зобов'язань та визначенням їх структури. Вирішенню зазначених питань присвячені наукові праці В.Н. Корнілова, Н.М. Кострової, А.І. Пергамент, В.А. Рясенцева, Е.Е. Салумаа та багатьох інших вчених. Вітчизняні дослідники З.В. Ромовська, Г.С. Волосатий, О.О. Якименко, Л.В. Афанасьєва та інші також ґрунтовно аналізували ці проблеми та пропонували шляхи їх подолання. Проте деякі питання у дослідженнях авторів розв'язані не були, а окремі виникли у зв'язку з внесенням змін до законодавства. Тому метою цієї статті є аналіз суб'єктного складу аліментних зобов'язань, в яких аліментотримувачем виступає дитина, а також визначених у законодавстві підстав участі в цивільному судочинстві органів та осіб, які мають право пред'являти позов про стягнення аліментів на дітей та їх процесуальне становище.

В юридичній літературі аліментне зобов'язання зазвичай визначають як правовідношення, в силу якого батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей, а отримувач аліментів має право вимагати їх сплати. Підставами цього зобов'язання є сукупність юридичних фактів: 1) наявності спорідненості між батьками та дітьми, засвідченої в установленому законом порядку або інших значущих зв'язків між ними (наприклад, правовідношення з усиновлення); 2) не досягнення дитиною повноліття. Слід погодитись з висловленою позицією щодо необхідності включення до юридичного складу й такого юридичного факту як договір про утримання неповнолітньої дитини (дітей) в грошовій та (або) натуральній формі [2, с.349-350]. Підтримуємо також позицію щодо невключення до складу правопороджуючих фактів рішення суду про присудження аліментів, оскільки воно спрямовано на захист уже існуючого суб'єктивного права [3, с.8-9]. У юридичній літературі висловлювалась думка, що “наявність у актовому запису про народження дитини імені матері, батька

виступає як ...самодостатня обставина, з якої безпосередньо в силу закону впливає право того з батьків, який проживає з дитиною і утримує її матеріально, вимагати від матері, батька, котрі проживають окремо, або не беруть належної участі в утриманні дитини, виплати певних грошових сум на її утримання” [4, с.67]. Проте найбільш обґрунтованою уявляється позиція тих науковців, які розглядають спорідненість як єдину підставу виникнення правовідносин між батьками і дітьми [3, с.11]. Крім того, звернення до суду з позовом про стягнення аліментів з особи, яка добровільно не виконує свого обов’язку з утримання дитини, виступає засобом захисту права дитини, оскільки право звернення до суду законного представника дитини з позовом про аліменти впливає з його обов’язку захищати інтереси дитини. Таким чином, слід погодитись з науковцями, які визначають аліментне зобов’язання як “правовідношення, що виникає на підставі передбачених у законі юридичних фактів, за якими одна сторона зобов’язана утримувати іншу сторону, ...яка вправі вимагати виконання даного обов’язку” [3, с.9].

Також проблемою у теорії та судовій практиці є визначення кола суб’єктів аліментного зобов’язання. Захист прав дітей на утримання від батьків може здійснюватись у позасудовому або судовому порядку.

Чинне законодавство значно розширило можливість врегулювання питань з утримання дитини за домовленістю між батьками та захист інтересів дитини у позасудовому порядку. Відповідно до ч.1 ст.187 СК один із батьків може подати заяву за місцем роботи, місцем виплати пенсії, стипендії про відрахування аліментів на дитину з належних йому платежів у розмірі та на строк, які визначені у його заяві. Такий спосіб виконання обов’язку з утримання дитини цілком залежить від волевиявлення аліментозобов’язаної особи, не потребує будь-яких додаткових засобів. Крім цього, батькам надано право укласти договір про аліменти на дитину, в якому визначаються розмір та строки виплати. Цей договір укладається в письмовій формі та нотаріально посвідчується. У випадку невиконання договірних зобов’язань, аліменти стягуються на підставі виконавчого напису нотаріуса (ст.189 СК). Правило, встановлене зазначеною статтею, конкретизується у п.16 Постанови Пленуму Верховного Суду України “Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів” № 3 від 15.05.2006 р. [5], де увагу судів звернено саме на обставину, що у разі невиконання батьком (матір’ю) свого обов’язку за договором стягнення аліментів здійснюється не за судовим рішенням, а на підставі виконавчого напису нотаріуса органом державної виконавчої служби.

Якщо розірвання шлюбу відбувається за взаємною згодою подружжя, яке має неповнолітніх дітей, вони повинні надати суду одночасно з заявою нотаріально посвідчений договір, в якому визначають порядок і спосіб сплати аліментів на дітей. Переконавшись у тому, що після розірвання шлюбу права подружжя та їх дітей не будуть порушені, суд постановляє рішення про розірвання шлюбу (ст.109 СК). На нашу думку, такий порядок не передбачає окремого розгляду вимог про стягнення аліментів на дітей, оскільки зазначене питання врегульовується за домовленістю подружжя, яке має намір розлучитися, ця домовленість відповідним чином нотаріально посвідчується та реалізується за наявності судового контролю, проте без перевірки порядку стягнення та розміру аліментів, що вже було предметом перевірки нотаріусом. У випадку порушення умов договору аліменти стягуватимуться на підставі виконавчого напису нотаріуса. Якщо домовленість між ба-

тьками про сплату аліментів відсутня, той з батьків, з ким проживає дитина, вправі звернутися до суду з відповідним позовом.

Судовий захист права на аліменти є надійним та ефективним способом, оскільки дозволяє суду, здійснюючи правосуддя, в межах цивільної процесуальної форми всебічно з'ясувати обставини кожної конкретної справи, дослідити всі надані докази, винести рішення, обов'язкове до виконання, тобто реально сприяти захисту суб'єктивного права дитини. Сторони у цивільному процесі мають відповідні права та обов'язки. Крім загальних прав, передбачених у ч.1 ст.27 ЦПК, сторони згідно ч.2 ст.31 ЦПК наділені відповідними спеціальними правами, такими як право позивача протягом усього часу розгляду справи змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову, й право відповідача визнати позов повністю або частково та пред'явити зустрічний позов. Саме тому важливо з'ясувати, хто саме є сторонами у справах про стягнення аліментів та здійснюватиме їх при розгляді відповідних справ.

У справах про стягнення аліментів сторонами мають бути суб'єкти аліментного зобов'язання. Як підкреслював В.Н. Корнілов, визначення сторін не викликає ускладнень у теорії в тих випадках, коли суб'єктами аліментних зобов'язань виступають повнолітні громадяни [6, с.11]. Дискусійним залишається питання про визначення процесуального статусу особи, яка звертається в суд з позовом про стягнення аліментів на дитину, що зумовлено насамперед тим, що позов про стягнення аліментів заявляється в інтересах дитини, за допомогою такого позову реалізується право дитини на одержання утримання від аліментнозобов'язаної особи. Самостійно звернутись до суду дитина не може, оскільки відповідно до ст.29 ЦПК не має цивільної процесуальної дієздатності.

У ч.1 ст.30 ЦПК зазначено, що сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач, проте нормативне визначення зазначених учасників цивільного процесу відсутнє. В науковій літературі поняття сторін розкривається більшістю процесуалістів за допомогою виокремлення їх суттєвих ознак. Першою ознакою сторін виступає наявність у них особистої юридичної заінтересованості (матеріально-правової та процесуально-правової), що відрізняє цих учасників процесу від усіх інших, яка зумовлена тим, що сторони є суб'єктами допроцесуальних правовідносин [7, с.67]. Друга ознака полягає у тому, що сторони заінтересовані в отриманні позитивного для себе рішення у справі. Третя – процес по конкретній справі ведеться від імені і в інтересах сторін. Четверта ознака – сторони розпоряджаються у процесі належними їм правами. П'ята – саме сторони несуть судові витрати по справі. Крім того, матеріально-правова сила судового рішення розповсюджується за загальним правилом тільки на сторони. Отже, сторони – це основні особи позовного провадження, особисто заінтересовані у позитивному судовому рішенні, від імені і в інтересах яких ведеться справа і на яких розповсюджується матеріально-правова сила рішення та покладаються судові витрати [8, с.54-56].

В юридичній літературі щодо визначення процесуального становища осіб, які звернулись до суду у справах про стягнення аліментів, висловлено протилежні точки зору. М.А. Вікут називала позивачем особу, яка зверталась з позовом про стягнення аліментів [9, с.112-113]. О.І. Пергамент дотримувалась такої ж позиції, одночасно увівши термін “єдиної родини”, представником якої є мати неповнолітньої дитини, яка пред'являє позов на захист її інтересів від свого імені, а не як законний представник дитини [10, с.144]. Необхідно враховувати, що згідно ст.179 СК, право власності на аліменти належить тому з батьків, на ім'я якого вони виплачуються, а неповнолітня дитина має пра-

во брати участь у розпорядженні одержаними на її утримання аліментами. В зв'язку з цим З.В. Ромовською висловлена думка, що особа, яка пред'явила позов про стягнення аліментів, є не тільки законним представником дитини, але й має власний матеріально-правовий інтерес, що відіграло основну роль при визначенні власника аліментів [11, с.361]. Така позиція дає підстави вважати, що позивачем у справі про стягнення аліментів на дитину є саме ця особа. Однак власник володіє, користується та розпоряджається своїм майном на власний розсуд, а отримувач аліментів, який відповідно до закону є їх власником, позбавлений права вільно розпоряджатися своєю власністю, оскільки повинен витрачати їх за цільовим призначенням. Крім того, органи опіки та піклування згідно із ч.1 ст.186 СК наділені правом перевіряти цільове витрачання аліментів за заявою платника або з власної ініціативи. Зазначене протиріччя між нормами матеріального права необхідно усунути законодавцю.

Протилежної позиції щодо визначення позивача у справах про стягнення аліментів на дітей дотримувались інші науковці. Так, на думку Е.Е. Салумаа, позивачем у справах про стягнення аліментів є неповнолітня дитина, а особа, яка звертається з таким позовом до суду – її законним представником [12, с.14]. Те саме стверджував В.А. Рясенцев [13, с.206-207] й інші фахівці. Ця точка зору уявляється більш переконливою. За загальними правилами процесуального законодавства, всі особи, які звертаються до суду на захист прав та інтересів інших осіб, віднесені до складу осіб, які беруть участь у справі. Тому не слід погоджуватись із Н.М. Костровою, яка пропонувала, з огляду на відсутність спеціального терміну для визначення таких осіб, називати їх сторонами, процесуальними позивачами, заявниками позову [14, с.110-111].

Особами, які мають право звернутись до суду, можуть бути також опікуни (піклувальники), органи опіки та піклування, прокурор, адміністрація закладу, в якому перебуває дитина. Особа, з якою фактично проживає дитина, також може звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Це право надано діду, бабі (ст.258 СК), сестрі, брату, мачусі, вітчиму (ст.262 СК). Зазначені особи мають право представляти інтереси дитини в суді без спеціальних повноважень. Крім того, відповідно до ч.2 ст.166 СК позбавлення батьківських прав не припиняє обов'язку по утриманню дітей. Якщо дитина передана згідно ч.5 ст.167 СК органу опіки та піклування, він може вирішити питання про подальше влаштування такої дитини на виховання. За цих обставин питання про можливість звернення до суду з позовом про стягнення аліментів дитину патронатного вихователя, прийомних батьків та батьків-вихователів залишається спірним.

Законом України “Про охорону дитинства” від 26.04.2001 р., № 2402-III [15] встановлено, що кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Особи, які замінюють батьків (зокрема й прийомні батьки), несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України (ч.2 ст.8). Пунктом 11 Положення про прийомну сім'ю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р., № 565 [16] встановлено, що за прийомними дітьми зберігаються раніше призначені аліменти, пенсія, інші види державної допомоги. Суми коштів, що належать прийомним дітям як пенсія, аліменти, інші види державної допомоги, переходять у розпорядження прийомних батьків і витрачаються ними на утримання прийомних дітей. Прийомні батьки є законними представниками прийомних дітей без спеціальних на те повноважень.

Проте, як вважається, права на пред'явлення позову про стягнення аліментів вони не мають, оскільки фінансування прийомних сімей здійснюється за рахунок державного бюджету (п.18 зазначеного Положення), а переважна більшість питань матеріального та фінансового забезпечення прийомної сім'ї вирішується органом, який прийняв рішення про її утворення.

Окремого підзаконного нормативного акту про патронат над дітьми, який би конкретизував положення глави 20 СК, до цього часу не ухвалено. Проте з наявних у цій главі статей можна зробити однозначний висновок стосовно сутності такої форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як патронат. Так, ст.252 СК передбачено, що за договором про патронат орган опіки та піклування передає дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату. Відповідно до ст.254 СК, за виховання дитини патронатному вихователю встановлюється плата, розмір якої визначається за його домовленістю з органом опіки та піклування. Обов'язки патронатного вихователя передбачені ст.255 СК. Однак, не зважаючи на те, що захист прав та інтересів дитини входить до обов'язків патронатного вихователя, всеж, на нашу думку, самотійно звернутись до суду з позовом про стягнення аліментів на вихованців він не наділений з наведених підстав.

Положенням про дитячий будинок сімейного типу, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р., № 564 [17] визначено, що на кожную дитину орган опіки та піклування зобов'язаний надати батькам-вихователям певні документи, серед яких передбачена і копія ухвали суду про стягнення аліментів (п.12), а згідно п.14 Положення за вихованцями зберігаються раніше призначені аліменти, пенсія, інші види державної допомоги. Суми коштів, що належать вихованцям як пенсія, аліменти чи інші види державної допомоги, переходять у розпорядження батьків-вихователів і витрачаються на утримання вихованців. Одночасно у Положенні (п.20) зазначається, що батьки-вихователі є законними представниками вихованців.

Листом Державного казначейства України від 17.06.2005 р., № 07-06/1208-5156 роз'яснено, що батьки-вихователі та вихованці дитячих будинків сімейного типу утримуються за рахунок коштів районних бюджетів та бюджетів міст республіканського, Автономної Республіки Крим та міст обласного значення. Тобто, видатки на утримання батьків-вихователів та вихованців здійснюються розпорядниками коштів місцевих бюджетів, які визначені у рішенні відповідної ради (наприклад місцевими органами освіти), на підставі кошторису і відповідно до угоди, укладеної між батьками-вихователями та органом, який прийняв рішення про створення дитячого будинку сімейного типу. Та-ким чином, оскільки утримання дітей, які перебувають у будинках сімейного типу, здійснюється за рахунок місцевого бюджету, батьки-вихователі, які безперечно є законними представниками своїх вихованців у правовідносинах з третіми особами, із зазначених підстав до суду з позовом про стягнення аліментів звертатись не можуть.

Вважаємо, що у зазначених вище випадках позов про стягнення аліментів на дітей пред'явити можна, проте звернутись із ним до суду повинен орган опіки та піклування. Підстави для такого висновку містяться у законодавстві. Так, ч.4 ст.19 СК встановлює перелік спорів, при судовому розгляді яких участь органів опіки та піклування є обов'язковою, а ч.5 цієї статті наголошує на обов'язку щодо надання суду письмового висновку про вирішення спору. Прямо передбачено право

подання позовів про захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у п.7 ч.2 ст.11 Закону України “Про забезпечення організаційно- правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” [18]. Отже, встановлений законодавством обов’язок органів опіки та піклування щодо захисту прав дитини, в тому числі на утримання, за умов надання дитині статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, може реалізовуватись й у такий спосіб як пред’явлення відповідного позову до суду .

Відповідачем у справі про стягнення аліментів на дитину, як правило, є той з батьків, який проживає окремо від дитини або не виконує обов’язку по її утриманню. У випадку проживання дитини з іншою особою, позов про стягнення аліментів може бути пред’явлено до обох батьків. Якщо дитина постійно проживає у державному чи комунальному закладі охорони здоров’я, навчальному або іншому дитячому закладі, а батьки не беруть участі в її утриманні, адміністрація цього закладу має право пред’явити до них позов в інтересах дитини, оскільки виконує функції опікуна або піклувальника згідно зі ст.245 СК. Відповідачами у справах про стягнення аліментів можуть бути й інші особи, обов’язок яких утримувати дитину передбачено СК: дід і баба (ст. 265), повнолітні брати та сестри (ст.267), вітчим та мачуха (ст.268), інші особи (ст.269). Аліментний обов’язок зазначених осіб є субсидіарним щодо обов’язку батьків, та має умовний характер, тобто не може покладатись на них у випадку відсутності фактичної можливості виділяти кошти на утримання дитини. Виконання аліментного обов’язку родичами дитини та іншими особами має низку особливостей. Як зазначає З.В. Ромовська, баба та дід можуть бути суб’єктами аліментного обов’язку щодо внука незалежно від свого віку та працездатності, якщо вони є матеріально забезпеченими. Крім того, аліменти повинні присуджуватись з кожного з них окремо, оскільки обов’язок по утриманню внука є їхнім індивідуальним, а не солідарним обов’язком [11, с.490]. Обов’язок щодо утримання малолітніх, неповнолітніх братів та сестер обумовлений відсутністю у них батьків, чоловіка, дружини або відсутністю у цих осіб можливості надання допомоги дітям. При цьому необхідно враховувати положення ч.2 ст.272 СК, яка встановлює, що у випадку пред’явлення позову не до всіх зобов’язаних осіб, а лише до деяких із них, розмір аліментів визначається з урахуванням обов’язку всіх зобов’язаних осіб надавати утримання. Нажаль, до цього часу відсутні роз’яснення Пленуму Верховного суду України стосовно дій суду у тих випадків, коли у малолітньої дитини є баба, дід та повнолітні брати та сестри. Адже за таких умов визначити, хто з них повинен надавати допомогу дитині у першу чергу, доволі складно, особливо з огляду на неврегульованість цього питання у СК. Можливо, за таких умов суду доцільно було би визначити коло осіб, зобов’язаних сплачувати аліменти, та залучити їх до участі у процесі. Одночасно суд міг би роз’яснити особі, яка пред’явила позов, її право заявити клопотання про розширення кола відповідачів у такому процесі. Видається, що такі дії суду не порушать принципу диспозитивності, а лише сприятимуть підвищенню ефективності захисту законних інтересів неповнолітніх дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Верховної Ради України «Конвенція про права дитини» від 27.02.1991 р., № 789-ХІІ // ВВР України. -1991. –№ 13. – Ст.145

2. Червоний Ю.С., Волосатий Г.С., Калитенко О.М., Труба В.И. Семейное право Украины: Учебник. –Х.: ООО «Одиссей», 2005. –520 с.
3. Афанасьєва Л.В. Аліментні правовідносини в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Х., 2003. –19 с.
4. Примак В. Підстави й умови виникнення аліментних зобов'язань за новим Сімейним кодексом України // Юридична Україна. –2003. -№ 1. –С. 66-74.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України “Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів” від 15.05.2006 р., № 3 // Вісник Верховного суду України. – 2006. - № 7. –С.16-20.
6. Корнилов В.Н. Особенности рассмотрения дел о взыскании алиментов. –М.: ВЮЗИ, 1979. – 49 с.
7. Шутенко О.В. Проблемы диспозитивности в гражданском судопроизводстве. –Х.: Новое слово, 2004. –200 с.
8. Тертышников В.И. Гражданский процесс Украины (лекции): Учебное пособие. – Х.: Изд-во СПД ФЛ Вапнярчук Н.Н., 2007. – 280 с.
9. Вукот М.А. Проблема правового регулирования процессуального положения и деятельности сторон в советском гражданском судопроизводстве: Автореф. дисс... докт. юрид. наук. –Свердловск, 1971.
10. Пергамент А.И. Алиментные обязательства. –М., 1951. –168 с.
11. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. –К.: Видавничий дім “Ін Юре”, 2003. –532 с.
12. Салумаа Э.Э. Судебные споры об алиментах несовершеннолетним детям: Авто- реф. дисс... канд. юрид. наук. -Тарту, 1962. – 21 с.
13. Рясенцев В.А. Семейное право. –М.: Юрид. лит., 1971. –296 с.
14. Кострова Н.М. Теория и практика взаимодействия гражданского процессуального и семейного права. –Ростов: Изд-во ISSN 1995-6134 103 Ростовск. ун-та, 1988. –144 с.
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» від 26.04.2002 р., № 564 // Офіційний вісник України. -2002. – № 18. –С.925.
16. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю» від 26.04.2002 р., № 565 // Офіційний вісник України. -2002. –№ 18. –С.926.
17. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» від 26.04.2002 р., № 564 // Офіційний вісник України. -2002. – № 18. –С.925.
18. Закон України “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” // ВВР України. -2005. –№ 6. –Ст.147.

Чундак М.В.

адвокат

СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ В ПОРЯДКУ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ НОРМ.

Дана стаття присвячена дуже болючому питанню та стосується найуразливішої верстви населення – дітей. Щасливими є діти в повних родин, де і батько і мати знаходять спільну мову. Але іноді, після розлучення, сім'ї розпадаються і тоді найбільше страждають діти.

За нормами Сімейного кодексу України [1] усі діти є рівними в своїх правах і незалежно від того проживають разом батьки чи ні, вони мають рівне право на спілкування, виховання, утримання. Дуже добре, якщо і на цій стадії відносин між колишнім подружжям існує порозуміння і вони можуть самостійно домовитись про можливість участі у житті дітей. Це ідеальний варіант, який нажаль трапляється вкрай рідко в реальному житті. Найчастіше діти залишаються проживати з матір'ю, а батько, іноді, один раз на тиждень чи на місяць відвідує дитину. І це тільки до того часу, поки в нього немає іншої сім'ї, дітей.

Дуже часто, знаходячись на судових засіданнях в справах про стягнення аліментів доводиться чути про те, як батько дитини скаржитися на те, що взагалі не розуміє чому поданий позов про стягнення аліментів, адже у нього є діти, дружина, які потребують утримання, а тут колишня дружина зі своїми не зрозумілими претензіями. Це дуже боляче чути матері дитини. І виникає цілком природне запитання, а хіба ж діти від колишнього шлюбу втрачають статус «власних дітей» разом з обсягом усіх прав після розлучення батьків? Ні!

Однак, аби матері дитини, чи у вкрай рідкісних випадках, батьку дитини, не доводилось чути подібного, травмувати свою нервову систему та витратити час на довготривалий судовий процес законодавець дав можливість уникнути всіх цих неприємностей.

Ст. 96 Цивільного процесуального кодексу України [2] доповнено п. 4, за яким судовий наказ може бути видано, якщо заявлено вимогу про присудження аліментів на дитину в розмірі тридцяти відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших зацікавлених осіб. Наказне провадження – це особливий спрощений вид цивільного процесу, спрямований на швидкий та ефективний захист безспірних прав осіб шляхом видачі судового наказу, що одночасно є судовим рішенням та виконавчим документом. У законодавство України наказне провадження було впроваджено Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК), який було прийнято 18 березня 2004 р. [3].

Як зазначено в узагальненнях судової практики підготовлених суддею Верховного Суду України Л.І. Охрімчук та головним консультантом відділу узагальнення судової практики управління вивчення та узагальнення судової практики О.Є. Бурлай захист права у наказному провадженні може мати місце за наявності безспірної вимоги стягувача, що підтверджується належно оформленими письмовими документами. У такому випадку немає потреби порушувати процесуально складне та тривале за часом позовне провадження, достатньо короткого та спрощеного наказного провадження, що відповідає інтересам як кредитора (стягувача), так і суду.

Інститут наказного провадження відповідає міжнародним принципам здійснення справедливого та ефективного правосуддя і забезпечення прав людини. Зокрема, у Рекомендації № R(81) 7 від 14 травня 1981 р. Комітету міністрів Ради Європи державам- членам щодо шляхів спрощення доступу до правосуддя та Рекомендації № R(84) 5 від 28 лютого 1984 р. щодо принципів цивільного судочинства з метою вдосконалення судової системи визначено, що для справ, пов'язаних з безспірним правом, повинні бути передбачені спеціальні правила для прискорення розгляду справи.

Згідно ст. 96 Цивільного процесуального кодексу України якщо особа заявляє вимогу про присудження аліментів на дитину в розмірі тридцяти відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку і якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших зацікавлених осіб, то вона може звернутись до суду з заявою про видачу судового наказу.

В даній заяві, згідно ст. 98 ЦПК України [2], повинно бути зазначено:

- 1) найменування суду, в який подається заява;
- 2) ім'я (найменування) заявника та боржника, а також ім'я (найменування) представника заявника, якщо заява подається представником, їхнє місце проживання або місцезнаходження;
- 3) вимоги заявника і обставини, на яких вони ґрунтуються;
- 5) перелік документів, що додаються до заяви.

Заява підписується заявником або його представником і подається з її копіями та копіями доданих до неї документів відповідно до кількості боржників.

До заяви, яка подається представником заявника, повинно бути додано документ, що підтверджує його повноваження.

До заяви про видачу судового наказу обов'язково додається документ, що підтверджує сплату судового збору.

Якщо суд прийме ухвалу про відкриття наказного провадження, то у триденний строк з моменту постановлення ухвали суд видає судовий наказ по суті заявлених вимог.

Перевагою наказного провадження є те, що рішення по суті вимог приймається в триденний термін без проведення судового засідання і виклику стягувача та боржника для заслуховування їх пояснень. Тобто заявнику не потрібно приходити на судові засідання, спілкуватись з неплатником аліментів та своїми поясненнями доводити, що вам вони вкрай необхідні.

Звісно, тридцять відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку невелика сума, але не факт, що в позовному провадженні заявник зможе домогтись більшого, адже треба довести, що сам заявник не в змозі самотійно утримувати дитину, довести, що чоловік (дружина) має більший дохід і може сплачувати більший розмір аліментів, довести, що дитина дійсно потребує

саме цього розміру аліментів. Це досить складно зробити, якщо відповідач заперечує, посилається на низький дохід, наявність на утриманні інших дітей, непрацездатної дружини (чоловіка), інших осіб, що перебувають на утриманні, поганий стан здоров'я, що потребує витрат на лікування та інші обставини, що не дозволяють сплачувати аліменти в більшому розмірі.

Те, що заявник може посылатись на всі вище зазначені обставини є зрозумілим, але чому ж законодавець встановив обмеження для видачі судового наказу в межах тридцяти відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку? Спробуємо з'ясувати.

Згідно ст. 1 Сімейного кодексу України [1] він визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

Регулювання сімейних відносин здійснюється цим Кодексом з метою:

- зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб;
- утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї;
- побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки;
- забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

Це означає, що законодавець чітко визначив та закріпив на законодавчому рівні призначення Сімейного кодексу України, що полягає в намірі держави, якщо не добровільно, то примусово створити всі умови для взаємодопомоги, підтримки, забезпеченні розвитку дитини.

Ст. 180 СК України [1] визначає, що батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Згідно ст.ст. 181–184 СК України [1] способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними.

За домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі.

За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі.

Мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Якщо розмір аліментів, визначений судом у твердій грошовій сумі, менше мінімального розміру, то дитині призначається відповідно до закону державна допомога в розмірі різниці між визначеним розміром аліментів і 30 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Якщо місце проживання чи перебування батьків невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину, дитині призначається тимчасова державна допомога, яка не може бути меншою ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Виплата тимчасової державної допомоги здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Ось звідки взявся даний розмір аліментів – тридцять відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Саме Сімейним кодексом України передбачено, що розмір аліментів не може бути нижчим. Тому, цей безспірний розмір може бути заявлений в заяві про видачу судового наказу.

Тридцять відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку – це досить невелика сума, якщо не сказати інакше, що ця сума є мізерною. Проте і її не так легко отримати, як здається на перший погляд.

В даній категорії справ не враховано одного – інтереси дитини і її невід’ємне право на належний фізичний та духовний розвиток. Світ матеріальний, і для забезпечення розвитку найуразливіших – наших дітей, необхідні певні кошти.

Як забезпечити скажімо право дитини на розвиток здібностей до певних видів спорту, мистецтва і т.д. Держава сприяє і всіляко бажає мати видатних спортсменів, художників, винахідників і т.д., тож слід на законодавчому рівні внести відповідні зміни для матеріального забезпечення як фізичного, так і морального розвитку дітей.

Звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів – це крайній, відчайдушний крок отримати допомогу, в якій є потреба. Звертаючись до суду мати (батько) дитини мотивує свою вимогу браком коштів на утримання дитини, причому зачасто без додаткових пояснень. Не так легко відмічати в судових засіданнях, що тобі бракує коштів на оплату тепла електропостачання, а подекуди навіть на харчування дитини.

Водночас виникає питання, як з мінімальною заробітною платою одинокій матері (батьку) можна забезпечити фізичний та духовний розвиток дитини. Як вихід, відбувається звернення до суду з заявою про стягнення аліментів.

На мою думку суперечливими є норми вже самого Сімейного кодексу України. Так в ст. 141 СК України [1] зазначено, що мати, батько мають рівні права та обов’язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов’язків щодо дитини. Це справедливо.

Однак, п. 2 ст. 182 СК України [1] суперечить ст. 141 СК України [1], так як в ньому зазначено, що мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж тридцять відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Чому ж тоді особа, з якою залишилась проживати дитина повинна витратити сімдесят відсотків на утримання дитини, а інша особа, що проживає окремо тільки тридцять відсотків?

Це однозначно суперечить принципу рівності, закріпленому в ст. 141 СК України [1]. Така суперечливість в єдиному зводі законодавчих актів є неприпустимою. Необхідно або визнати, що мати і батько дитини не є рівними в своїх обов’язках утримувати дитину, або закріпити, що розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим ніж п’ятдесят відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Згідно ст. 24 Конституції України [5] громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри,

політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Отже вже в самій Конституції України зазначено, що чоловік та жінка є рівними та не може бути будь-яких обмежень з приводу статі особи.

Це означає, що слід зрівняти права чоловіка та жінки і в Сімейному кодексі, а отже і в їхніх обов'язках по утриманню дитини та внести відповідні зміни. І тоді ж таки необхідно внести зміни до Цивільного процесуального кодексу України, щоб з заявою про видачу судового наказу можна було звертатись, якщо заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі п'ятдесяти відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Щодо Цивільного процесуального кодексу України [2], то він теж потребує вдосконалення. Ось, до ст. 105 ЦПК України все подобається. І розглядається заява про видачу судового наказу швидко, і наказ приймається без виклику сторін, а от щодо змісту подальших статей існує протиріччя.

Так, безперечно, учасника цивільних відносин не може бути позбавлено права на подачу своїх заперечень та скарг, адже в кожній окремо взятої особи можуть бути свої причини, що позбавляють можливості сплачувати аліменти в даному розмірі.

Законодавець забезпечує це право особи на рівність та можливість здійснення права на захист своїх прав та інтересів.

Виданий судом, судовий наказ надсилається боржнику і він має право протягом десяти днів з дня отримання копії судового наказу та доданих до неї документів подати заяву про його скасування.

У даній ситуації, здавалося б, все прораховано і доповнювати законодавчі норми нема сенсу.

Напевно – це справедливо, зважаючи на Конституцію України та ряд чинних норм законодавства. Однак, я вважаю, слід нарешті поглянути на дану ситуацію з іншої сторони.

Поки батьки дитини не можуть дійти згоди, страждають інтереси самої дитини. Це дуже добре, що аліменти присуджуються з дня звернення, але поки закінчиться судовий процес і рішення набере законної сили – мине чимало часу. Так як розмір аліментів не може бути меншим, ніж тридцять відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (на даний час), боржник все одно повинен сплачувати саме цей розмір аліментів і тільки у виняткових випадках цей розмір може бути зменшено.

Таким чином, я вважаю, що для даної категорії справ, враховуючи інтереси насамперед дитини, слід на законодавчому рівні визначити, що судовий наказ підлягає виконанню одразу після його прийняття, тобто в триденний після прийняття ухвали про відкриття наказного провадження.

Звісно ж боржник не повинен позбавлятися права його оскаржити, але поки триватиме розгляд заяви про скасування судового наказу чи апеляційної скарги він платитиме аліменти. Особа,

яка дійсно не зможе їх платити – все одно не заплатить і по завершенню судового процесу, якщо суд встановить про реальну необхідність присудження аліментів в меншому розмірі, вона не зазнає негативних наслідків у вигляді неустойки за прострочення сплати аліментів. Якщо ж особа може платити аліменти, але в силу певних обставин вона навмисно затягує судовий процес, то суд згодом все рівно встановить, що аліменти визначені вірно і такий боржник повинен буде сплатити неустойку у разі прострочення сплати аліментів.

Ця неустойка спонукатиме недобросовісних неплатників все ж таки сплатити аліменти вчасно і водночас може стати не актуальним подання заяви про скасування судового наказу чи апеляційної скарги, а це в свою чергу зекономить час суддів на розгляд даної категорії справ.

Дані зміни до чинного законодавства, на мою думку, допоможуть забезпечити належне право дитини на утримання. Тим більше, що Україна ратифікувала Конвенцію про права дитини [6] та взяла на себе зобов'язання забезпечити у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини, забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини.

Право – це постійний компроміс інтересів. Неможна однозначно догодити всім і захистити права кожного, проте можна захистити права більшості, права найвразливішої верстви населення – право дитини на утримання від батьків.

Згодна, що різні обставини штовхають батьків на несплату аліментів. Подеколи і самому не вистачає на прожиття, але завжди потрібно шукати вихід і не боятись ризикувати.

Моральним злочином є небажання допомагати рідній дитині, коли є реальна можливість надавати таку допомогу і законодавство в даній ситуації повинно бути на стороні дитини, бути однозначним, не допускати протиріч.

В Україні існує кримінальна відповідальність за несплату аліментів (ст. 164 Кримінального кодексу України [7]), що ставить її на вищу сходинку високої моральної культури громадян та правової свідомості. Однак не існує поки що в нашій державі відповідальності за умисне затягування судового процесу в справах про стягнення аліментів, створення нерівності між обов'язком батьків утримувати своїх дітей.

Не потрібно відразу ж встановлювати жорстку відповідальність, але слід виважено, обгрунтовано зважитись прийняти відповідні зміни до законодавчих актів, що регулюють питання стягнення аліментів.

На стадії прийняття Цивільного процесуального та Сімейного кодексу України не можливо було відразу ж врахувати всі аспекти суспільних відносин, але через внесення змін це можна зробити. Суспільні відносини не стоять на місці, вони розвиваються і відповідного коригування потребують норми законодавства.

Я щиро сподіваюсь, що дана стаття і дана проблема не залишаться темою для обговорення у вузькому колі осіб, а стане поштовхом до здійснення реальних змін, що їх так гостро потребує суспільство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України: в редакції від 14.10.2011 [Електронний ресурс] // Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2947-14>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: в редакції від 13.11.2011 [Електронний ресурс] // Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1618-15>.
3. Узагальнення судової практики, підготовлене суддею Верховного Суду України Л.І. Охрімчук та головним консультантом відділу узагальнення судової практики управління вивчення та узагальнення судової практики О.Є. Бурлай, кандидатом юридичних наук.: [Електронний ресурс] // Сторінка «Верховний суд України». – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/2A588DD61838F27BC22573DF0033FF3A?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=2A588DD61838F27BC22573DF0033FF3A&Count=500&>.
4. Закон України «Про Державний бюджет України на 2011 рік»: в редакції від 26.11.2011 [Електронний ресурс] // Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>.
5. Конституція України: в редакції від 20.10.2011 [Електронний ресурс] // Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
6. Конвенція про права дитини: в редакції від Часопис Академії адвокатури України – #15 (2'2012) | 06 © М.В. Чундак, 2012 © Академія адвокатури України, 2012 03.04.2003 [Електронний ресурс] // Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021.
7. Сімейний кодекс України: в редакції від 23.11.2011 [Електронний ресурс] // Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14&p=1322723428659093>.